

PETELEI ISTVÁN:

A MAROSVÁSÁRHELYI CÉHEK HÁZI SZOKÁS AIRÓL

Kutatásaim közben, melyeket a magy. tört. társulat iniciatívái folytán a marosvásárhelyi céhszabályok megismerésében tettem, sok olyan adatra találtam, melyre a kibocsátott kezdő pontokban nincs rovat. — A céhek jegyzőkönyveiben fennmaradt azon apró jegyzetkéket értem, melyek a házi szokásokra vonatkoznak, élénk és érdekes világot vetve azon kedélyes, családias viszonyra, melyben a céh tagjai egymáshoz, — s alárendeltjeikhez a legények társulatához állottak.

Azt hiszem, hogy ma, mikor a műveltségi állapotokról szóló adatokból igyekszik megmagyarázni a történelem az eszmék fejlődéseinek módjait, nem érdekesség nélkül való, ha a régi középrend erkölcsi életéről, családias szokásairól és asztaltartásának törvényeiről feljegyezzetjük azt, amit tudunk. Ilyeneket akarok a mi városunkból is egyet-mást ide írni.

Vásárhely előnyös stratégiai helyzetét (mint Erdélynek szinte geometriai központját) csak az újabb időben ismerték meg és aknázták ki helyes irányban; míg régebben épen az volt veszedelme, hogy biztonságban tartására, megerősítésére semmi gond sem fordítottván, az ellenséges hadak s esetleg kisebb portyázásoknak elkerülhetetlen és védtelen útja volt. — S e körülményben kulminál aztán a céhek létjoga és tekintélyes állásra való emelkedése. Eme testületek szövetekezvén, először egy régi kétemeletes zárdát erősítenek meg, majd terjedvén erőben lassanként hat bástyát építenek, szerelnek fel és védenek meg. — Öntenek — vagy öntetnek Brassóban — ágyúkat, kapnak fejedelmektől, némi felszerelvéneket és az extrenusoktól — kiket a vidékről veszedelemkor védelem végett bástyáikba fogadnak — pénzben vagy lőporban segítséget.

A céh végzi béke idején a lustrálásokat, s háborúban az általa választott főkapitányok alatt intéztetik az egész védelem.

Ez a védelmi hely később hírre emelkedik, menedékje lesz a város és vidék vagyonának s a biztonság érzete mind többeket csal a városba. A népesség arányában emelkedik aztán a céhtagok száma is.

Magától értetődik, hogy a védők igen tiszteletes és tekintélyes állást is foglaltak el a társadalomban, s hogy emez állást a céhek igyekeztek is tagjaiknak helyes, illedelmes magokviselete által öregbíteni. E végett céhtörvényeikben — egész az aprólékosságig — gondot fordítanak a testület egyes tagjainak erkölcsi viselkedésére, becsületes voltára; eme szabályokról a céhek házi életéről szölkunk röviden a következőkben:

A gyermekeknek, kit a céh apródnak (inasnak) vett be, ki kellett mutatnia »igaz ágyból való voltát s törvényes nemből való származtát.« Ha apród esztendejét kitöltötte, remek művének helyes megcsinálása után »megemberelték,« azaz: felszabadították, bevévén egyszersmind a legények társaságába is, mely akció mindig bizonyos ünnepélyességekkel volt összekötve. — A kalapgyártó p. o. egy ezüst tálcára helyezett koszorú közepébe dohánnyal töltött kurtaszárú pipát adott a felavatandónak; a gombkötő koszorúsűz által tartott feje felé egy ezüst kávéra kötött virágfűzért míg a jámbor legény ékes dikció mellett 3 pohár bort ivott meg — egyet az ország, más a város s harmadikkal a céh egészségéért; a kordoványos (oláh tímár) három arculcsapással tisztelte meg delikvenst inas korában elkövetett gonoszkodásaiért s arra való emlékeztetésért, hogy a céh ügyéért el kell szenvedni a fájdalmaikat is.

Azután elküldték utazni, hogy lásson világot, gyűjtsön tapasztalatot s ériék meg a házassáletre. Tanították ez utazásban tisztességre, kerestek számára munkát, megismertették a helyi műszakásokkal, szoktatták bizonyos udvarias formákra s ékes beszédek elmondásában gyakorolták. Egy finomul forgolódó udvarnoknak sem válnának szégyenére azon szertartásos formák, melyekkel a m.-vásárhelyi hüvelyes (csiszár, késcsináló) céhnek dékánja fogadta az idegen városból jött legényt. — Mikor születésének helyéről, családi viszonyairól s bizonyítványairól kérdezősködik, mindig engedelmet kér, hogy kérdezni meri és mindig megköszönni, hogy szíveskedik a céhnek ez irányban barátságos felvilágosításával szolgáni. — Ha idegen legény tiszteletére »asztalt tartanak« megint a résztvevő legényeket, hogy megbecsüljék magukat, megtisztelvéen vele a vendéget; »bor ontás ne légyen se abroszmetélgetés se asztal kocogtatás, senki tiszteletlen szót ne szóljon, senki ne szitkozódjék, senki idegen nyelven ne szóljon, senki követetlen ki ne menjen be se jöjjön, hanem képebelit hagyjon, mert az jámbor atyafiak büntetésit találják.«

Ha aztán a legény utazásából hazajön s itthon a próba esztendő betöltötte (»megmutogatandó idegen országban szerzett sok tanulását«) beállhat a céhbe megcsinálván a mester remeket, s megadván a köszönő poharat és a mester

asztalt. — Itt aztán az individuum elvész; alárendeltetik az egésznek. Hatalmas és pedánsul szigorú testület körébe lép, mely nemcsak megkészfítendő művének minőségébe és azok árának megszabásába szól belé — (óván a fogyasztó publikum érdekeit), hanem házi, magán életére is gondot visel. Kezdve ezt a gondviselést az egyén vallásos erkölcsös és békességes családi életre való felügyelettel egész az evés és ivásbani mértékletességig; szigorúan büntetvén minden olyan cselekményért, mellyel a szabályokat áthágja.

Tehát erkölcsöt, igaz, tiszta élet mindenekelőtt! Megköveteli a céh, hogy a fiatal mester »ne facérozzon ez világ gonoszságaiban, egyedül, az mások háza tájékán,« hanem vegyen egy hozzá illő házastársat és becsülje meg. — A céhbe állástól számítandó egy év lefolyása alatt köteles megházasodni, különben főbírság (10 veder bor) fizetésével büntetik. — Sőt a gombkötők 1620-beli jegyzőkönyvi határozata szerint a céh addig be sem veszi a fiatal mestert keblébe, míg igen tisztességes szűz hajadonnal gyűrűt nem váltott. — Az asszony igen tisztességes helyet foglal el. Ura helyett tehet anyag-bevásárlásokat és műeladást s ennek halála után folytathatja a mesterséget — míg másához férjhez nem megy. Az asszony becsülete a férj becsülete is, és a céhé általában. Sirólakatgyártó Istvánnak felesége házasságtörés bűnébe esik; vétkes viszonyt folytatván egy legénnyel. A céh azt határozza, hogy István mester a céhtől «üress legyen, míg házát és tisztátalan asszonytól ki nem takarítja.»

Ellenben ha a férj goromba, túrhetetlenül korhely vagy erkölcstelen életű, az asszony is megjelentheti a céhnek s megkapja orvoslatát. A tiszta és becsületes munkára kötelezi a céh tagjait különösen.

A lakatgyártó céhgyűlésből minden 3 hónapban kiküldi a kis-céhmestert és dékányt és két látómestert, hogy minden lakatgyártó renden lévő mesternek műveit megvizsgálja. S ha a mű nem jól készült, elveszik a mestertől s a kirovandó büntetés pénzen kívül a rossz mű anyagát bástyájuk számára értékesítik.

A szabó céh a rosszul varrott ruhát — ha a műveltető megjelenti, céh költségen varratja meg s a kontár mestert egy veder borig s céhkönyörgésig bünteti. Sőt találjuk nyomát annak is, hogy az áruló helyeken is tartanak ilyes vizsgálatokat és kímélet nélkül büntetik a kontárokat, kik megrövidítésre célzó rosszakaratból vagy tudatlanságból rosz művet művelnek.

A zsarolások meggátlására irányúlnak a limitációk is, melyekből két igen érdekes példányt ismerek. Egyiket a szabó céh által 1635. nov. 12-én kiadva, mást a szíjgyártók, vargák és tímárok által közösen határozottat. Az első, miután elősorolja, hogy egy karásiát, sája, bagazia, skarlát, gránát, brassai posztó, fodorillyér, aba, norinbergi, fajlandi, kisnyiczter, selyem, kamuka, stb. kelméből készült ruhát mennyiért szabad megvarrni (megjelölvén a ruha hosszát és formáját is) végén oda teszi: »ezenkívül ki jó posztóból vagy selyemből akar művet műveltetni az szabóval megalkudjék, de az szabó drágán ne merjen művelni.« Ugyanígy védi a műveltető érdekeit a második limitáció is, a leg-próbb darab hámrészlet vagy bőrnemű árának megszabására kiterjeszkedvén.

A szokások finomítására intézett gondoskodása a céheknek egész az aprólé-
kosságokig terjed.

Megszabja, hogyan kell utcán ruházkodni tisztességesen, miképpen kell
társaságban magát viselnie, beszédmódjának mily simának »estyéktől« ment-
nek kell lennie s utasítja a tagokat arra is, hogy asztal mellett hogyan üljenek,
hogyan egyenek, mikor, hol és mennyit igyanak.

Egy pár ilyen szabályt illusztrálás végett ide írok a szabó-céhnek 1613.
Rosnyai szabó Dániel és öreg szabó Péter céhmesterségökben kiadott rendelet-
téből.

Ha valaki az utcában hajadon fővel avagy mente nélkül sétálna, tartozzék
dénár 2.

Ha valaki a társaságban követetlen, oktalan, tisztátalan állatot említene
tartozzék dr. 2.

Ha valaki az ajtón a társaság közibe menyen és az ajtón belül veti le a süvegét,
tartozzék dr. 2. Ha nem köszön is, tartozzék, dr. 2.

Ha valaki az asztalnál ültében mind a két könyökével asztalra könyökölne,
tartozzék dr. 2.

Ha valaki ültében lábán ül vagy egyik lábát a másikra tenné, tartozzék dr. 2.
Szigorúan bünteti a hírhordókat, szószátyárokat, s azokat, kik a céh dolgait
idegeneknek megbeszélik. Bíraskodik bűnügyekben a legények felett; de a
bűnöst ki elvette büntetését megembereli azzal, hogy nem hányja szemére
botlását s az ezzel járó botozást. Íme a törvény: »Ha valakit lopásban avagy
erszény metélésben, avagy valami oly gyalázatos dologban tapasztalhattnak,
az ki a tisztaságnak ellene volna az társaságban törvény szerint meglátnák,
a dolgot és megbizonyítanak, az társaság sem pénzzel, sem borral meg ne bün-
tesse, hanem mivel hogy az társaságot és magát meggyalázta az ajtót beszegez-
zék és az ifiak egy padra nyomják és az fennálló és mások vesszővel megverik,
így megbüntetvén álljon helyre. De ha valaki azt azután orcájára vetné avagy
másutt megbeszelné, azon büntetéssel büntetessék« stb.

Azonban mindazon szabályok elésorolása, melyek a m.-vásárhelyi céhek
írásai között az erkölcsök s házi szokások finomítására vannak irányozva,
túllépné azon tért, amelyet e helyen igénybe vehetek.

Mindazonáltal! Magyar testületekről lévén szó, nem zárhatom be ismerteté-
semet anélkül hogy az asztaltartás szokásairól meg ne emlékezzem, annál is
inkább, mert mai napság is a civilizáció egyik ismérvének tekintik a főzés és
evésben mutatkozó finomabb szokásait valamely nemzetnek.

A céhek leleményesek voltak azon alkalmak megkeresésében melyekben
traktamenteket lehetett rendeztetni. — A megválasztott céhmesternek a dékány-
nak, a kibúcsúzó atya mesternek, a céhbe álló legénynek (köszönő poharat és
mesterasztalt) a műszokásokat hallgató legénytársaságnak mind terített asztallal
kellett szolgálni — mely asztalnak saját törvényei voltak, — nem is említve,

hogy a büntetések legnagyobb részét orban szedték be, (mely 1—10 veder között váltakozik) és e bort nem gyűjtötték hordókba megtartás végett.

A gazda mester, kit minden 3 évben választanak (a mely tiszttség egy fokozat arra, hogy valaki az öreg mesterek privilégizált csoportjába juthasson) intézője emez asztaltartásoknak. — Kötelessége az asztal terítésre, a kések és villák tisztán tartására felügyelni. De kötelessége egyszersmind saját becses kezeit is tisztán tartani s felügyelni arra, hogy az asztalnál ülők megmosakodtak e illendőképen? — Azután kijelöli mindenkinek a helyét s jelt ad ennek elfoglalására. Most a dékány »megtiltja az asztalt.« Figyelmezteti a tagokat az illendő viselkedésre s mértékletességre. Idegen nyelven senki ne beszéljen, illetlen szavakat ne mondjon, bort ne ontson stb. Most hozzák az étkeket. A gazda megvizsgálja ott van a lúd, malac, tyúk egészen; zúza, mája, lába, szárnya, s ha nincs, feljelenti a mestereknek: — Ha az étel rendben van: neki fog a feldaraboláshoz »senki a keze alá ne szóljon, sem tyúk, lúd, malac felbontáskor, mert nem szabados« — s a feldarabolt szeleteket kiosztja; büntetés terhe alatt ügyelven az adagok egyforma voltára, hogy senki meg ne rövidüljön. A második fogás étel után felszabadítja, a poharat töltvén a céhmesternek és első koccintván vele. A gazda mester pedig »amíg az étkek felhordatnak, viseljen gondot magára; ne igyék, józan legyen. Azután mulathat becsülettel, egyék, igyék szabadon.«

Gondoskodik azokról is a szabályzat, kik asztaltatás után már nem urai saját lábaiknak. — Fekvőhelyet rendel nekik s őrzőt ad melléjük, nehogy utcán való illetlenkedéseikkel szégyenére váljanak a céh becsületének.

Hogy aztán misztikus homály borúljon a mulatságra, szigorúan tiltatik másnap beszélni a multság folyamáról; a büntetés veder borok számában rovatván ki.

Hogy teljes legyen e kép, iktassuk ide az étlapot is, melyet a mester asztal mellé kellett feladni.

Első tál éték: minden asztalra ecettel tormával csuka legyen.

Második tál éték: » Gyümölcsös lével lúd legyen egy-egy tálra kettő-kettő, az leve bőven legyen.

Harmadik tál éték: » Rizskásás legyen velős koncokkal, egy-egy tyúk eleven borssal, törött gyömbérrel meghintve.

Negyedik tál éték: » Tiszta borssal petrezselyemmel két-két tyúk sáfrányosan.

Ötödik tál éték: » Az pecsenye mellé egy-egy tyúk jó borsosan.

Hatodik tál éték: » Gyümölcs, vaj, sajt, retek, perec.

Ebből áll az ebéd; vacsorára tartozik:

Első tál éték: Csuka tormával.

Második tál éték: » Hideggé téve édes lével két-két malac, mondolával, malosa szőlővel bőven megrakva, s gyömbérrel meghintve.

Harmadik tál éték: » Tiszta borssal petrezselyemmel tyúkot, tehénhússal elegy.

Negyedik tál éték: » Az pecsenye mellett egy tyúk aztán gyümölcs.

Mindkét alkalommal 3 veder bor.

Ezek röviden az asztaltartásról írott szabályok, melyet ha »valaki megháborítana, vagy felbontana vagy fia mellett vagy barátja mellett megháboríttatna, semmi könyörgéssel meg ne érje, hanem tulajdon az céhből minden okvetetlen kitétéssék.« És végzem már hézagos ismertetésemet.

A mesterek társulásából folyó eme pezsgő erőteljes és zajos életből, az erőből, fegyver hatalomból, mellyel rendelkeztek, nincs egyéb meg, csak az emlékezet. Mentsük meg ezt a jövő számára!

A társadalmi állás, — melyet a becsületes munkára való kötelezettséggel, a műszokások alapos tudásának megmutatásával és erkölcsös étellel igyekezett a céhszervezet az egyénnek minél tiszteletesebbé tenni, bizonyosan nem áll a régi magasságon.

A céhek az egyéni szabadságra fektetett ipartörvényekkel vannak vajúdsban; ki mondja meg mit fognak szülni?

Századok (Budapest) 1978. évfolyam, 94–101. oldal,